

OJÚ ÀMÚWAYÉ YORÚBÁ NÍNÚ ÌPOHÙN QDÚN QBA-Ò-DQDÒ NÍ ÌLÚ TEDÉ

Rashidat Adeseun OGUNDEJI

Department of Yoruba, Federal College of Education, Iwo
(+234) 8132243542 / ogundejirashidat@yahoo.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20767376>

Àṣamò

Ìlẹ́pá isẹ̀ iwádíí yíí ní láti ṣe àfihàn ojú àmúwayé nínú oḍún Qba-ò-dqò, èyí tí ó jẹ́ oḍún ibílẹ̀ pàtàkì tí wón ń ṣe ní ìlú Tedé ní agbègbè Òkè-Ògùn ní ipínlẹ̀ Ọ̀yọ́. Àkójò-èdè-fáyèwò isẹ̀ iwádíí yíí wáyé nípa ẹ̀sẹ̀ àkójò àwọn afọ̀ ajemọ̀-ìpohùn tí wón ń lò níbi oḍún ibílẹ̀ yíí. Itúpalẹ̀ isẹ̀ iwádíí yíí gbára lé ilàna tíorì Ìfiwádíí-sòtumò, èyí tí ó jẹ́ tíorì tí ó wúlò fún itúpalẹ̀ àwọn lítírésò ajemésìn àti ajemàsà. Ojú àmúwayé Yorùbá tí isẹ̀ yíí ṣe àfihàn jẹ́ kókó-èrò mètá. Àwọn sì ní igbàgbò nínú àwọn alásekù, èrò nípa isẹ̀ ẹ̀sẹ̀ àti igbàgbò nínú iwúre. Igbàgbò nípa àwọn nnkan wònyí jẹ́ àwọn igbàgbò tí ó ti di ohun àtirandéran ní ìlú Tedé, wón sì jẹ́ àwọn ilàna tí ó jẹ́ àtoná fún ètò-ìgbé ayé àwọn èniyàn ilú náà.

Kókó-Ọ̀rọ̀: Ìpohùn, Qba-ò-dqò, Oḍún ibílẹ̀, Ojú Àmúwayé, Tedé

Ìfáará

Ojú àmúwayé ni ojú tí èdà kan tàbí ọ̀wọ̀ àwọn èniyàn inú àwùjọ kan fi ń wo ohun kan. Ó jẹ́ ilàna tí ó ń ṣe àfihàn àti ifidímúlẹ̀ àwọn ohun tí ó jẹ́ àṣà, isẹ̀, èrò ìjìnlẹ̀ àti igbàgbò èdà tàbí ọ̀wọ̀ àwọn èniyàn inú àwùjọ ọ̀hún. Nítorí pé ojú àmúwayé kì í ṣe ohun tí ó fara sin, nínú gbogbo ohun tí èniyàn bá ń ṣe tàbí tí ó bá wà nínú àwùjọ kan gégé bí ètò ìgbé-ayé èdà ní àwùjọ ni ojú àmúwayé ti máa ń jẹ yọ. Èyí ni pé ojú àmúwayé lè fara hàn nínú àṣà, ẹ̀sìn, èdè, oḍún, àrìyá, isẹ̀ ẹ̀sẹ̀, isẹ̀-ona, igbàgbò, èrò ìjìnlẹ̀, èrò báyeṣerì àti bèẹ̀ bèẹ̀ lọ.

Àwọn nnkan méjìlá tí Geisler (2003) tóká sí pé ojú àmúwayé máa ń jẹ́ mó ni ‘*ultimate reality*’ òdodo tí ó fojú hàn, ‘*external reality*’ òdodo ita, ‘*knowledge*’ imò, ‘*origin*’ orírùn, ‘*identity*’ idámò. ‘*location*’ ibùgbé, ‘*moral*’ ẹ̀kọ̀ iwà, ‘*value*’ iye, ‘*predicament*’ isòro, ‘*resolution*’ iyanjú, ‘*past/present*’ ohun tí ó ti ré kojá/ohun tí ó ń ṣelẹ̀ lówó àti ‘*destiny*’ àyànmò. Gbogbo àwọn nnkan tí Geiser (2003) mẹnù bà yíí ní wón jẹ́ àwọn ohun tí ó máa ń bí irírí èdà. Àlàyé tí Geiser (2003) sì ṣe lórí àwọn kókó-òrò náà ni pé àwọn ni ipílẹ̀ fún ojú àmúwayé àwùjọ kan. Geisler (2003) tún gbà pé ojú àmúwayé lè jẹ́ ajemọ̀-ẹ̀mí tàbí ajemọ̀-sáyẹ̀nsì.

Eugene (2009: 2) nínú Oláṣebikan (2023) gbà pé gbogbo ohun tí ó bá jẹ́ mó ojú tí èniyàn fi ń wo nnkan ni ojú àmúwayé nígbà tí ó sọ pé, “The overall perspective from which one sees and interprete the world” (Gbogbo èrò àti àlàyé tí ẹnìkan bá lè ṣe nípa ayé). Èyí tùmò sí pé ojú àmúwayé ni ojú tí ẹnìkan bá fi wo ayé àti irú àlàyé tí ẹnì náà bá lè ṣe nípa bí ayé ṣe rí lórí ohun kan pàtó. Eugene (2009: 2) tún tẹ̀síwájú pé, “It is a collection of beliefs and about life and the universe held by individual or a group” (Ó jẹ́ àpapọ̀ igbàgbò nípa ètò-ìgbé-ayé àti agbánlá-ayé lójú ẹnìkan tàbí àwùjọ kan). Èrò Eugene (2009) yíí fi hàn pé ogún àjọni àwùjọ ni ojú àmúwayé jẹ́.

Raji (2014: 61) ṣe àlàyé nípa ojú àmúwayé àwùjọ kan báyii pé:

Àkójopò ìgbàgbò nípa òkodoro (reality) tó n ṣe àkóso ọ̀nà-ìṣàkíyèsí ìrònú, ìmò àti ìṣe èniyàn. Ó lè jẹ òkodoro ìmò, ìṣesi òkodoro, ipilẹ̀ òkodoro nípa ayé, ìgbé ayé èniyàn, ìtumò àti pàtàkí ayé, bíbẹ, bí Ọlórún ṣe rí, bíbẹ àti idí iwàlàyé ọmọ èniyàn, ìmọ-rírí ohun tí ó dára yàtò sí ohun tó burú. Gbogbo àwọn nńkan wọnyi; ní wọn sì bá ara wọn tán ni ọ̀nà kan tàbí òmíràn. Ó sì ní ipa tó jojú lórí àwọn nńkan yòókù.

Àlàyé Raji (2014) fi hàn pé ohun tí a ó bá gbà gégé bí ojú àmúwayé gbodò jẹ òdodo nípa àwùjọ èni tàbí àwùjọ tí ó ni ín. Raji (2017: 40) ṣe àfihàn àwọn èkọ̀ àti ìmò tí ó jẹ mọ̀ ojú àmúwayé nígbà tí ó sọ pé:

Àwọn ohun tí èkọ̀ àti ìmò ojú àmúwayé dálé lórí ni: ìmò Epistemology, Metaphysics, Cosmology, Teleology, Theology, Anthropology àti Axiology. Àlàyé àwọn ìmò niwọ̀nyí fihàn pé àkóónú ojú àmúwayé pọ̀ lọ jàrá. ìmò yíi kógo gbogbo ohun tí n bẹ láyé àti ọ̀rún já. Àlàyé tó kún nípa rírí àti àìrí inú àyè ló jẹ mọ̀ jùlọ. Ìbí tí èni kan bá fẹ̀ mọ̀ nípa ojú àmúwayé àwọn èyà kan ni yòò tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ jùlọ. Èlòmíràn lè wo ojú àmúwayé àwọn èyà kan nípa ètò ìbágbépọ̀ wọn nígbà tí èlòmíràn sì lè wo ojú àmúwayé nípa ẹ̀rankó.

Àyọ̀lò òkè yíi jẹ kí ó hàn pé àwọn ìmò tí ojú àmúwayé gbà lé ni Epistemólójì, Metafisìsì, Kosimólójì, Tẹlìólójì, Tiólójì, Antiropólójì àti Asiólójì. Àwọn nńkan wọ̀nyí jẹ ẹ̀ka ìmò tí ó jẹ mọ̀ èrò ìjìnlẹ̀, ìmò ìgbé-ayé-èdà-láwùjọ, ihun àwùjọ, èsìn àti bẹ̀e bẹ̀e lọ. Àlàyé Raji (2017: 42) tún fi hàn pé ojú àmúwayé ní àwùjọ àwọn Yorùbá le jẹ yọ láti ara iwà àti ìṣesí èdà àwùjọ. Èyí yíi náà sì jẹ yọ nínú èrò Adegboyega (2017) àti Adélékè (2017) tí wọn fi hàn pé ojú àmúwayé àti ìmò abíníbí Yorùbá jẹ ohun tí ó wọ̀ inú ara wọn, àti pé èyí maa n jẹ yọ nínú lítírésọ̀.

Adéyemi (2017: 15) ṣe àlàyé nípa ojú àmúwayé ní àwùjọ àwọn Yorùbá nígbà tí ó sọ pé: Ojú àmúwayé Yorùbá gbòòrò, ó sì kẹ̀nú lórí ètò àwùjọ wọn bí ìṣẹ̀lú, idílẹ̀, ọ̀rò-ajé, ibára-ẹ̀ni-gbé pọ̀, gbogbo rẹ̀ ló ní àsomọ̀ pẹ̀lú ètò ìjọba àtáyébáyé àti èsìn ibílẹ̀ wọn.

Àlàyé òkè yíi jẹ kí ó yéni pé ojú àmúwayé àwọn Yorùbá jẹ ohun tí ó kan ìṣẹ̀lú, idílẹ̀, ọ̀rò-ajé, ibára-ẹ̀ni-gbé pọ̀, àti bẹ̀e bẹ̀e lọ. Fún idí èyí, ojú àmúwayé jẹ ohun tí a kò lè fi ojú ọ̀nà kan wò. Idí sì niyí tí Raji (2017) fi fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé àwọn àkóónú ojú àmúwayé tan mọ̀ ara wọn.

Ajíbádé (2019) náà jẹ kí ó di mímò pé ojú àmúwayé Yorùbá jẹ ọ̀nà tí àwọn Yorùbá n gbà rí ayé àti bí ó ṣe gbà yé wọn sí. Èyí jẹ mọ̀ ojú tí wọn fi n wo ohun kan pàtó, èyí tí ó lè jẹ ohun àfojùrí tàbí ohun àifojùrí. Ó tún hàn nínú àlàyé rẹ̀ pé ojú àmúwayé jẹ mọ̀ àwọn ohun tí ó ní í ṣe pẹ̀lú ètò ìgbé-ayé èdà láàrin àwùjọ.

Oláṣebikan (2023) gbà pé ojú àmúwayé ní í ṣe pẹ̀lú èdè, ìtumò, àṣà, ìṣe, ìṣe àmúṣe, ìrírí, àfojúsùn àti èrò ọkàn nípa ayé àti ohun gbogbo tó wà nínú rẹ̀. Ó fi kún un pé èrò inú ọ̀pọ̀lọ̀ àwọn èniyàn nípa bí ohun kan ṣe rí àti bí ó ṣe yẹ kí ó rí pẹ̀lú imọ̀silára àwà èdà nípa ohun náà àti àyíkà tàbí àwùjọ rẹ̀ ni a lè sọ pé ojú àmúwayé jẹ. Nítorí náà, ojú tí àwọn Yorùbá fi wo ayé nínú àṣàyàn òwè ajẹmọ̀-àisàn àti ipènijà ara ni ohun tí a fẹ̀ yẹ wò nínú ìṣe iwádii yíi.

Èrò àwọn onímò yíi fi hàn pé ojú àmúwayé jẹ ohun tí ó kan ojú tí àwọn èdà àwùjọ fi n wo ara wọn, àwọn ohun tí ó wà ní àyíkà wọn, ohun tí wọn gbàgbò àti ohun tí wọn n ṣe. Èyí maa n jẹ ohun tí ó ti di bárákú, o sì maa n jẹ ohun àtáyébáyé. Àránsí (2011) sì jẹ kí ó hàn pé ojú àmúwayé maa n jẹ

yọ nínú ọdún ibílẹ̀ àwọn Yorùbá. Nínú ọdún Ọba-ò-dọrò tí ísẹ̀ iwádíí yìí, àwọn kókó-èrò mэта tí ó ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì nípa isàfihàn ojú àmúwayé àwọn Yorùbá gégé bí ó ẹ̀ ẹ̀ yọ nínú ọdún ibílẹ̀ yìí ní ísẹ̀ yìí tú palẹ̀.

2. Ọdún Ọba-ò-dọrò

Ọdún Ọba-ò-dọrò jẹ ọdún ibílẹ̀ tí wọn n ẹ̀ ní ilú Téde ní ijọba ibílẹ̀ Atisbo (Wọn sẹ́dà *Atisbo* láti ara létà tí ó bèrẹ̀ orúkọ àwọn ilú tí ó wà ní ijọba ibílẹ̀ nàà), ní agbègbè Òkè-Ògùn, ipínlẹ̀ Ọyó. Itumọ̀ orúkọ ọdún yìí gan-an ni ọba kò di ọrò. Èyí tí ó tùmọ̀ sí pé èniyàn jẹ ọba kò ni pé èniyàn di ọlórò, àyàfi kí èniyàn múra sí ísẹ̀ síse. Ísẹ̀ wọn tí wọn sì n ẹ̀ nígbà nàà ní ísẹ̀ oko ríro, èyí tí a mò sí ísẹ̀ agbẹ̀. Ohun tí ó bí orúkọ yìí gan-an ni pé nígbà tí Ègúnýín, ẹ̀ni tí ó jẹ baba-ńlá Tedé tí fi idí múlẹ̀ ní ilú Tedé, lẹ́yìn tí ó ja àjàbọ̀ lówó Aláàfin Aólẹ̀ nípasẹ̀ irànlówó iyá-ńlá, ó di ọba ilú, ó sì bèrẹ̀ sí ni bí ọmọ púpọ̀. Nígbà tí ó yá, àwọn ọmọ Ègúnýín tí ó jẹ Ọba yìí fẹ̀ máa jẹ ayé alábatá, wọn kò fẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ ísẹ̀ kankan mó. Èyí ní mú kí Ọba tí ó jẹ bàbá wọn máa kilò fún gbogbo láti kọrí sí oko, kí wọn sì mójú tó ísẹ̀ wọn ní síse, nítorí pé ọba jíjẹ kò di ọrò fún èniyàn.

Ọdún Ọba-ò-dọrò jẹ ọdún tí wọn máa n ẹ̀ kí wọn tó fi isù ladún. Èyí ní pé wọn kí í jẹ isù kí wọn tó ẹ̀ ọdún Ọba-ò-dọrò, bí èniyàn bá sì wá jẹ isù, olúwarẹ̀ kò gbọdò dé ààfin ọba tití tí wọn yóó fi ẹ̀ ọdún. Idí nìyí tí wọn tún fi máa n pe ọdún *Ọba-ò-dọrò* ni ọdún isù. Ohun tí ó sọ ọdún Ọba-ò-dọrò di ọdún isù ni pé nígbà tí Ègúnýín tí ó jẹ ọba ẹ̀ àkíyèsí pé àwọn ọmọ oun máa n jẹ isù ní ijẹkújẹ, èyí ní pé isù gbó, isù kò gbó, isù ta, isù kò ta, wọn n jẹ isù lọ ni. Èyí ní ó wá jẹ kí ọba fi ofin dè é pé bí àwọn kò bá ẹ̀ ọdún Ọba-ò-dọrò, wọn kò gbọdò jẹ isù mó. Nígbà tí wọn yóó bá sì tí ẹ̀ ọdún Ọba-ò-dọrò, isù yóó ti gbó lóko dáadàa nítorí pé nínú oşù kejè tí ègbodò sèsè máa n jáde ní wọn máa n ẹ̀ ọdún yìí.

3. Tíòrì Àmúlò

Tíòrì Ifiwádíi-sòtumò ni tíòrì tí ísẹ̀ iwádíí yìí lo ilàna rẹ̀ fún itupalẹ̀. Tíòrì Ifiwádíi-sòtumò jẹ tíòrì tí ó wúlò fún itupalẹ̀ àwọn èyà lítirésò tí ó bá ẹ̀ pé idí èsìn ni ilò wọn ti n jẹ yọ, ẹ̀ni tí ó sì pilẹ̀ rẹ̀ gégé bí tíòrì fún itupalẹ̀ lítirésò ni Heidegger. McLean (2003) ẹ̀ àlàyé pé láti ara imò gbígbo àti títumò ohùn òrìsà ní isẹ́dà tíòrì Ifiwádíi-sòtumò bèrẹ̀. Èyí tí ó fi hàn pé tíòrì yìí jẹ ilàna tí wọn fi n ẹ̀ n ẹ̀ àlàyé àwọn ipèdè tí ó bá ti ẹ̀nu òrìsà jáde. Kerdeman (2014) ẹ̀ àlàyé pé orúkọ ẹ̀ni tí ó jẹ agbènuşò òrìsà yìí gan-an ni *Herms* tí wọn sẹ́dà *Hermeneutics* tí ó jẹ orúkọ tíòrì yìí láti ara rẹ̀. Nínú àwọn tí ó jẹ onímọ̀ tíòrì yìí ni Gadamer gégé bí ó ẹ̀ hàn nínú Ajíbádé (2003). Èrò Gadamer (1996) sì ní pé ísẹ̀ lítirésò máa n gbòrò ju iwónba èrò tí ó wà ní ọkàn asẹ́dà lítirésò nígbà tí ó bá n ẹ̀ agbèkalẹ̀ lítirésò. Idí tí a fi yan tíòrì Ifiwádíi-sòtumò ni pé lítirésò ipohùn inú ọdún Ọba-ò-dọrò ní ilú Tedé ní í ẹ̀ pẹ̀lú èsìn ibílẹ̀, bí ó tilẹ̀ jẹ pé kí í ẹ̀ ilàna ijòsin pónńbélé. Bí ó ti jẹ pé Ifiwádíi-sòtumò ní òde-òní gégé bí ó ẹ̀ hàn nínú Ọpẹfẹyítimí (2014) tí ju tíòrì tí wọn n lò fún lítirésò ajemésin nikan lọ. Fún idí èyí, tíòrì Ifiwádíi-sòtumò yóò wúlò fún àfàyo àti itupalẹ̀ àwọn ohun tí ó jẹ mó igbàgbó àti ojú àmúwayé àwọn Yorùbá nínú ọdún ibílẹ̀ yìí.

4. Àfihàn Ojú Àmúwayé Yorùbá nínú Ipohùn Inú Ọdún Ọba-ò-dọrò

Lára àwọn ohun tí ó jẹ mó ojú àmúwayé Yorùbá tí ó n jẹ yọ nínú ọdún Ọba-ò-dọrò tí ísẹ̀ iwádíí yìí ẹ̀ àfihàn ni igbàgbó nínú àwọn alásekù, igbàgbó nípa ísẹ̀ síse àti igbàgbó nínú iwúre. Àwọn nnkan wònyí ní a ó ẹ̀ agbèyèwò ijẹyọ wọn nínú ọdún ibílẹ̀ yìí.

4.1. Ìgbàgbò nínú àwọn Aláṣekù

Gégé bí àlàyé Sóyínkà (1976: 7) tí ó sọ pé, “Yorùbá cosmology constituted three components with gulf separating one from another: the living, the dead and the unborn...” (Ojú àmúwayé àwọn Yorùbá jẹ ìṣòrí mètá tí ààlà wà láàrin òkòòkan wọn: alààyé, òkú àti àwọn tí wọn kò tii bí.), ojú àmúwayé Yorùbá hàn lórí ipò àitídáyé èdà, lórí ipò iwáláyé èdà àti lórí ipò òkú. Èyí ní pé ó ní ohun tí àwọn Yorùbá gbàgbò nípa àwọn tí kò tii dáyé, ó ní ohun tí wọn gbàgbò nípa èdà tí ó wà láyé, bákan náà ní wọn tún ní ìgbàgbò tí ó rọ̀ mọ̀ àwọn èdà tí wọn ti kú.

Àwọn Yorùbá ní ìgbàgbò nínú àwọn aláṣekù. Àwọn aláṣekù yíi ní àwọn tí wọn ti ṣe ohun kan síwájú àwọn èdà tí wọn wà ní ayé. Bí èniyàn bá jẹ ọba, àwọn aláṣekù ní àwọn ọba tí wọn ti jẹ síwájú rẹ; bí èniyàn bá jẹ àwòrò òrìṣà, àwọn aláṣekù ní àwọn tí wọn ti wà ní ipò àwòrò òrìṣà náà síwájú onítòhún. Bákan náà, bí èniyàn bá jẹ onílù, alágbèdẹ, ọdẹ tàbí ọ̀ṣiṣẹ́ irúfẹ́ iṣẹ́ iṣẹ̀nbáyé Yorùbá kan, àwọn aláṣekù ní àwọn tí wọn ti irúfẹ́ iṣẹ́ bẹẹ síwájú onítòhún. Fún idí èyí, itumọ̀ àwọn aláṣekù, ní àwọn tí ó ṣe é ṣe kù. Ó hàn nínú ojú àmúwayé àwọn Yorùbá pé kí èniyàn tó lè ní àṣeyọ́rí nínú ohun tí ó bá n ṣe láyé, èniyàn gbọdò fí ti àwọn aláṣekù tí ó ti ṣe é síwájú rẹ ṣe. Ìgbàgbò àwọn Yorùbá nípa àwọn aláṣekù yíi ní maa n jẹ yọ nínú ibà jíjù, itoro àti iwúre. Àpẹrẹ àfihàn àwọn aláṣekù jẹ yọ nínú ipohùn oḍún Ọba-ò-dorò ní ilú Tedé ni:

Ìbà Elédùà ooo
Ìbà èyin baba mi oo
Àjọ Alátédé
Ìbà oo
Àjọ Alátédé
Ìbà oo
...
Oyèèwùmí
Ìbà oo
Oyèèfolábí
A júbà baba oo
Ìbà baba wa
Ìbà yín oo

Ìjúbà òkè yíi jẹ yọ lenu Ọba Onítédé ti ilú Tedé. Àwọn Ọba Onítédé tí ó ti jẹ sáájú ní Ọba Onítédé pé ní “Àjọ Alátédé”. Èyí tí ó tùmọ̀ sí ìgbimọ̀ tàbí àgbàríjọ àwọn Ọba Onítédé tí wọn ti jẹ sáájú, tí wọn sì ti wàjà. Àjọ Alátédé bèrẹ láti orí Ègúnyín tí ó jẹ Ọba Onítédé àkókó tití dé orí Ọba Onítédé tí ó wàjà kéyìn. Àwọn wònyí ní a lè pé ní “ìjọ ọba”. Àyọ̀lò òkè yíi ṣe àfihàn ojú àmúwayé Ọba Onítédé pé òun kò le dá nnkan ṣe àyàfi bí àwọn Àjọ Alátédé tí wọn jẹ aláṣekù yíi bá tì í lẹyìn. Èyí sì jẹ mọ̀ ojú àmúwayé àwọn Yorùbá nípa pé àwọn òkú ọrun ní ipá lórí ohun tí èdà bá n ṣe nínú ayé.

4.2. Èrò nípa Iṣẹ́ Ṣiṣe

Iṣẹ́ ṣiṣe jẹ ọkan nínú ohun tí àwọn Yorùbá mú ní òkúnkúndùn. Ojú àmúwayé àwọn Yorùbá ní pé èniyàn kò lè mú iṣẹ́ jẹ, kí ó tún mú iṣẹ́ jẹ, àti pé ẹni tí ó ní kí ọjò má pa òun, tí ó tún ní kí òòrùn má pa òun, ebi ní yóó pa á. Àwùjọ àwọn èniyàn ilú Tedé jẹ àwùjọ àwọn èniyàn tí wọn ní ifẹ́ iṣẹ́ ṣiṣe. Wọn gbà pé kò yẹ kí èniyàn maa jókòò ti ọrọ̀ tàbí ipò ọba, kí onítòhún sì sọ pé òhun kò ní ṣe iṣẹ́ mọ. Ojú àmúwayé wọn nípa èyí ní ó hàn nípa oḍún Ọba-ò-dorò. Èyí tí ó tùmọ̀ sí pé jíjẹ ọba kò di ọrọ̀ fún èniyàn, àti pé ohun pàtàkì ní kí èniyàn múra síṣe, kí ó má jókòò ti oyè. Ọrọ̀ nípa iṣẹ́ ṣiṣe yíi náà hàn nínú oríkì ilú Tedé tí ó maa n jẹ yọ nínú oḍún Ọba-ò-dorò gégé bí ó ṣe wà ní isalẹ́ yíi:

Tedé Nkán
 Tedé ọmọ Àbẹjoyè
 Ọmọ Ìyá-ńlá
 Ìyá-ńlá ò fòlẹ
 Ọmọ Àbẹjoyèsùkú
 Ọmọ erè níjòmù...

Àyọlò òkè yìí ẹse àfihàn ojú àmúwayé àwọn èniyàn ilú Tedé nípa pé wọn kò fàyè gba iwà ọlẹ àti imélẹ nígbà tí ó jẹ pé òkè Ìyá-ńlá kò fẹràn iwà ọlẹ. Adémúyíwá (2022) tóka sí èyí gégé bí ọkan nínú ohun tí ó ti di èèwò ní ilú Tedé. Ìwádíí fi hàn pé ìgbàgbọ àwọn èniyàn kan ní ilú Tedé ni pé kíkọ iwà ọlẹ, imélẹ àti àifẹsẹ ẹse gan-an ni ó pilẹ ọdún Oba-ò-dọrò ní ilú Tedé, àti pé ó jẹ àyájọ ọjọ tí Ègúnýín tí ó tẹ ilú Tedé gba àwọn ọmọ rẹ ní imòrán láti kọrí sí ẹnú isẹ wọn, pàápàá jùlọ, isẹ àgbè tí ó jẹ ojúlówó isẹ tí wọn mú ní ọkúnkúndùn nígbà náà.

4.3. Ìgbàgbọ nínú Ìwúre

Àwọn Yorùbá gbàgbọ pé bí ó ti wù kí ó kéré mọ, ìwúre san ju èpè lẹ. Wọn gbàgbọ pé àwọn gbọdò wúre kí àwọn lè jàjàbọ kúró lówọ ajogun gbogbo, kí ire gbogbo sì lè tó àwọn lówọ. Ọpẹfẹyítimí (1984) jẹ kí ó hàn pé ìwúre jẹ èyà ipohùn tí àwọn Yorùbá fi ń wá ire ayé. Nínú ọdun Oba-ò-dọrò, ọ̀nà, m̀eta ni ìwúre ti máa ń wáyé. Ọ̀nà kìn-ín-ní ni ìgbà tí ó bá wà ní ihá. Ọ̀nà kejì ni ìgbà tí ó bá jáde. Nígbà tí ìwúre kẹta máa ń wáyé ni ọjọ isúlẹ, isúlẹ yìí ni ojú oórì tí wọn sin òkú àwọn Onítédé tí wọn ti jẹ sàájú sí. Nígbà tí Oba bá wà ní ihá, kò gbọdò sùn láti iròlẹ ọjọ tí ó bá ti wọ ihába, títi tí ilẹ yóó fi mó, tí yóó sì fi di iròlẹ ọjọ kejì tí yóó jáde sí ita lẹ sí ibi ahéré tí ó wà ní ita ọba. Àpẹrẹ ìwúre tí Oba Onítédé ẹse ni ó wà ní isàlẹ yìí:

Fintinatu
 Wahala
 Ẹ má jẹ ó wọ Tedé wa
 Ogun idágìrì
 Ẹ má jẹ ó wọ Tedé wá
 Ẹyin baba mi
 Ẹ má jẹ ilú yìí ó tú o
 Gbogbo ohun tí ń jẹ músíba
 Bí ikú ni
 Bí àrùn ni
 Ẹ má jẹ ó wọ Tedé wá
 Idèrùn
 Idẹra
 N náà ni kó máa wọ Tedé yìí wá
 Kò má sí fitinàti
 Kó máa sí wàhálà oo
 Ní iwòyí ẹmí
 Kí ilú yìí ó ti ga jù báyií lẹ

Ìwúre òkè yìí jẹ ìwúre tí Oba Onítédé ẹse ní ọjọ ihába lẹyin tí ó bọ òrìsà Oba-ò-dọrò tán, tí ó sì ti jo yípo ahere lèèmèta. Nínú ìwúre náà, Onítédé wúre fún ilé láti le àwọn ohun tí kò dára jìnnà àti láti fa ire wọ ilú Tedé. Olúwo náà máa ń wúre fún Oba onítédé ní ọjọ isúlẹ ní ojú oórì àwọn ọba tí ó ti wàjà. Àpẹrẹ ìwúre tí Olúwo ẹse fún Oba Onítédé àti gbogbo ilú Tedé ní ọjọ isúlẹ ni:

Abdul-Rauf Adebimpe
 Gbangbade
 Èrun kejì
 A kì í yín pé ẹ kú isẹ
 A ti ẹ *twenty* níjòsì
 A á ẹ *forty*
 Ní agbára ilẹ̀
 Ni agbara ògo ọloun
 A á ẹ *forty*
 Ní agbára ilẹ̀
 Ni agbara ògo Ọloun
 A á ẹ *forty*
 Ìyá nílá gbò èyí tá a wí.
 Ìjòmú ó gbà á
 Agbóko, ijòko
 Omọ Ayinde Èrùn kejì
 Gbangbade
 Wòn ò ní jẹ ó ẹ
 Wòn ò ní jẹ ó yẹ
 Ataare n kọle tire
 Pẹlú ogo Ọloun
 Àseyorí lẹ ó máa ẹ
 Ẹ ò ní sàṣetì

Àyọlò òkè yìí ni iwúre tí Olúwo Tedé ẹ fún ọba Onítédé ni ojú ọjà lẹyìn ti ọba àti àwọn olórì jo wọ ọjà tan. Lẹyìn tí Olúwo Tedé ẹ iwúre yìí tan ni wọn ta aṣo funfun yí aheré tí wọn ẹ si ojú ọjà ká. Ó hàn pé iwúre fún onítédé ni Olúwo Tedé tẹnu mó jù nínú iwúre rẹ. Pàtàkì ilò àwon iwúre yìí láti tọrọ ohun tí wọn n fẹ àti láti lé ohun tí wọn kò fẹ jìnnà.

5. Àgbálogbábò

Isẹ iwádíí yìí ẹ àfihàn ipò odún Oba-ò-dorò ní ilú Tedé àti agbègbè rẹ. Ó fi odún yìí hàn gégé bí èyà odún ibílẹ̀ Yorùbá tí ó jẹ òpómúléró fún ojú àmúwayé àwọn Yorùbá. Àwọn ojú àmúwayé àwọn Yorùbá tí ó àfàyo nínú odún Oba-ò-dorò ni igbàgbò nínú àwọn aláṣekù, èrò nípá isẹ ṣiṣe àti igbàgbò nínú iwúre. Àwọn èrò yìí jẹ ìmò àti isẹ abínibí èyí tí ó ti di bárákú fún àwọn ènìyàn ilú náà.

Ìwé Ìtókasi

- Adegboyega, A (2017), “Philosophical Issues in Yoruba Proverbs” *International Journal of African Society, Cultures and Traditions*. Vol.5 (.2) 21-30. European Centre for Research Training and Development (www.eajournals.org). ISSN 2056 - UK 5771(Print), ISSN 2056 - 578X . P.p 20-40.
- Adéléké, D. (2017). Ojú Àmúwayé Yorùbá àti Ìmò Abínibí nínú Àwọn Isẹ Akínwùmí Ìṣòlá. Nínú *Ojú Àmúwayé Yorùbá nínú Isẹ Akínwùmí Ìṣòlá. Egbé olúkọ̀ Èdè Yorùbá Kòlèjì Èn-sùì Nájíríà*. 3-14.
- Ademuyiwa, A.L. (2022). “Ìtupalẹ̀ Kókó-Òrò àti Ìmò Ìṣowólò-Èdè Oríkì àwọn Ilú Òkè-Ògùn. (A Critical Analysis of Thematic and Stylistic Features in Oríkì of Towns in Òkè-Ògùn)”.

- Unpublished Ph.D. Thesis, Department of Linguistics and African Languages, Obafemi Awolowo University, Ile-Ife.
- Adéyemi, L. (2017). Ojú Àmúwayé Yorùbá àti Ìmò Abíníbí nínú Àwọn Iṣẹ́ Akínwùmí Ìṣòlá. Nínú *Ojú Àmúwayé Yorùbá nínú Iṣẹ́ Akínwùmí Ìṣòlá. Egbé olúkó Èdè Yorùbá Kólèjì Èn-siù Nàìjíríà*. 15-33.
- Ajíbádé, G.O. (2003). “Àgbéyèwò Awo Ọṣun àti Àwùjọ Ọṣogbo nínú Iṣẹ́-òná Ajeméwì àti Ajemáwòrán”, Department of African Languages and Literatures Ph.D. Thesis. Obáfẹmi Awólówò University, Ilé-Ifẹ.
- Ajíbádé, G.O. (2019) “Ìmò Ìjìnlẹ̀ èrò Yorùbá nínú Iṣẹ́ Adébáyò Ajíbádé Fálétí Adésuyàn, R.A., Fájényò, S.A.Rájí, S.M. Ìbàdàn: Master Print Publishers. Pp 8-17
- Àrànsí, A. (2011). “Àgbéyèwò Ojú Àmúwayé Yorùbá ní Ìlànà Eré-Oníṣe Nínú Oḍún Igogo ní Ìlú Ọwò”. Unpublished Ph.D. Thesis, Department of Linguistics and African Languages, Obáfẹmi Awólówò Universty, Ilé-Ifẹ.
- Gadamer, H. G. (1996). *Verite et Methode: Les grandes Lignes d’une Hermeneutiáue Philosphiáue*. Paris: Editions du Senil
- Geisler (2003). *World Apart: A Handbook on Worldviews*.
- Kerdeman. D. (2014). “Hermeneutics” *SAGE Publications*. Pp. 375 – 383.
- McLean, G. F. (2003) “Hermeneutics, Faith and Relations between Cultures”. *Cultural Heritage and Contemporary Change*. Series IIA, Islam Volume 17.
- Ọlášebikan A.I. (2023). Ojú Àmúwayé Yorùbá nínú Àsàyàn Ọwè Ajemó-Àisàn àti Ìpènjà ara ní Àwùjọ Yorùbá (An Appraisal of Yoruba Worldview on Sickness and Disabilities in Selected Yoruba Proverbs). Unpublished M.A. Thesis, Department of Linguistics and African Languages, Obafemi Awolowo University, Ile-Ife.
- Ọpẹfẹyítímí, J.A. (1984). “Ìwúre: Yorùbá Supplicatory Blessing Chants”. An Unpublished M.A. Thesis, Department of African Languages and Literatures, University of Ifẹ, Ilé-Ifẹ.
- Ọpẹfẹyítímí, A. (2014). *Tíòrì àti Ìṣowọlo-èdè*. Ilé-Ifẹ: Obáfẹmi Awólówò University Press.
- Raji, S.M. (2014). “Àgbéyèwò Ojú Àmúwayé Orin Mùsùlùmí láwùjọ Yorùbá” (An Examination of Yorùbá Worldview and Orature in Islamic Lyrics Among the Yorùbá). Un Published PhD. Thesis, Obáfẹmi Awólówò University, Ilé-Ifẹ.
- Raji, S.M. (2017). “Àfihàn Ojú Àmúwayé Yorùbá nípa Obìnrin nínú Eré-Onítàn Èfùṣetán Aníwúrà tí Akínwùmí Ìṣòlá kọ”. *Ojú Àmúwayé Yorùbá nínú Iṣẹ́ Akínwùmí Ìṣòlá. Egbé olúkó Èdè Yorùbá Kólèjì Èn-siù Nàìjíríà*. 37-53.
- Soyinka, W. (1976). *Myth Literature and the African World*. London: Cambridge University Press.